

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Tvorba predajcu

Ako som sa znova vybral hľadať sám seba

Naším klientom poskytujeme:

- Možnosť získať dôstojný príjem a nezávislosť
- Pomoc pri hľadaní práce a ubytovania
- Individuálne sociálne poradenstvo
- Bezplatný prístup k počítaču a internetu
- Knižnicu
- Aktivity vo voľnom čase

**Nota
bene**

V nocľahárni si
znepríjemňujeme život

Prečo nejdem robiť?

Postrehy z ulice

KUPOJTE IBA OD PREDAJCU S PREUKAZOM

Z OBSAHU: I. BUMOVÁ: Transformácie politického kapitálu v mikroštruktúre mesta (Dolný Kubín v rokoch 1900 – 1950)
N. BENOVA: Bratislavskí bezdomovci
Z. UHEREK: Slovenský národopis v minulých padesáti letech v kontextu evropských oborových periodik

Prvá strana: Titulky z časopisu Nota bene.

K článku N. Beňovej.

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>, <http://www.etnologia.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Ľubica Droppová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

Slovenský národopis

ČASOPIS ÚSTAVU ETNOLÓGIE SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VYDAVATEĽSTVO SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s. r. o.
BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- Bumová, I.: Transformácie politického kapitálu v mikroštruktúre mesta - Dolný Kubín v rokoch 1900 – 1950 (Prípadová štúdia) 1
- Beňová, N.: Bratislavskí bezdomovci (Empirická sonda) 32
- Uhrek, Z.: Slovenský národopis v minulých padesáti letech v kontextu evropských oborových periodik 53

DISKUSIA

- Elšček, O.: Etnologické reflexie o koncepciách a stereotypoch 65

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

- Luther, D.: K životnému jubileu Mgr. Dušana Raticu, CSc. 72
- Paríková, M.: Projekt Forost – každodenná kultúra v období socializmu 73
- Priečko, M.: Medzinárodná konferencia doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov „Perspektívy štúdia a výskumu v spoločenských vedách“ 78

- Wöhler, V.: Net culture science – Netz kultur wissenschaft 80

RECENZIE-ANOTÁCIE

- O. Danglová: Dekor symbol (k publikácii o dekoratívnej tradícii na Slovensku) (J. Zajonc) 82
- K. Tomovski, G. Palikruševa, A. Krsteva (eds.): Etnologija na Makedoncite (M. Benža) 88
- Linda Dégh: Legend and Belief-Dialectics of a Folklore Genre (Z. Galiová) ... 90
- Ethnologia Europae Centralis 6 (J. Podoba) 92
- Peter Salner – Martin Kvasnica: Chatam Sofer memorial (B. Leichtová) 95
- M. Čičo – M. Kalinová – S. Paulusová a kol.: Kalvárie a krížové cesty na Slovensku (K. Nádasová) 97
- Dušan Šimko: Exil im Basel (P. Salner) 98
- Merryl Wyn Davies, Piero: Kulturní antropologie (R. Stoličná) 99
- Antoaneta Olteanu: Calendarele poporului român (M. Veleš) 100

CONTENTS

STUDIES

- Bumová, I.: Transformation of political capital in a town microstructure: Dolný Kubín in 1900 – 1950 (A case study) 1
- Beňová, N.: Homeless people in Bratislava (A empiric probe) 32
- Uhrek, Z.: Slovenský národopis journal over the past fifty years in the context of European periodicals 53

DISCUSSION

- Elšček, O.: Ethnological reflections on conceptions and stereotypes 65

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Luther, D.: Jubilee of Mgr. Dušan Rati-
ca, CSc. 72
- Paríková, M.: Project FOROST – Every-
day culture during the period of so-
cialism 73
- Priečko, M.: International conference of
doctoral students and young research
workers “Perspectives of study and re-
search in humanities” 78
- Wöhler, V.: Net culture science – Netz
kultur wissenschaft: personal view of a
conference in Budapest 80

- BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 82

BRATISLAVSKÍ BEZDOMOVCI (Empirická sonda)

NINA BEŇOVÁ

Mgr. Nina Beňová, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

The paper focuses at characteristics of homelessness in Bratislava. It gives a brief description of their way of life, living and life strategies. Its background is an intensive fieldwork done by the author in the years 1999 – 2003. Homelessness is a new phenomenon in Slovakia. It has grown out since the end of the 1990 more intensively. Its development is noticeable especially in Bratislava, where number of homeless people has escalated, however it has multiplied also in other cities of Slovakia, where it was unknown in past. The author tries to show that homelessness is a diverse and complex phenomenon and the absention home is the only objective criterion of classifying someone as a homeless person.

Kľúčové slová: bezdomovectvo, bezdomovec, sociálna deprivácia, stratégie prežitia, Bratislava

Key words: homelessness, homeless, social deprivation, survival strategies, Bratislava

Bezdomovectvo úzko súvisí so zložitým a rôznorodým sociálnym javom chudoby, ktorej podoby variujú podľa historického a sociokultúrneho kontextu. Chudoba môže byť viditeľná alebo skrytá, koncentrovaná alebo rozptýlená v priestore. Rôznia sa i koncepcie a prístupy definujúce a merajúce chudobu.

Hranica chudoby môže byť absolútna alebo relatívna. Absolútna je určená prostriedkami dovoľujúcimi naplniť potreby holého prežitia. Relatívna je daná vzdialenosťou od spoločenského štandardu – za určitou hranicou môže človek prežiť, ale je vyradený z účasti na plnohodnotnom živote spoločnosti. Základom relatívnej chudoby teda nie je fyzický, ale

Bezdomovci si niekedy členia priestor, v ktorom žijú, na jednotlivé miestnosti. Fotka ukazuje provizórnu „kuchyňu“ dvoch párov starších bezdomovcov.

Foto: Jakub Mináč, február 2003

sociálny nedostatok.¹ Keďže domov vytvára sociálny priestor a rámec na uspokojovanie bežných potrieb každodenného života – stravovanie, udržiavanie základnej hygieny, odдых, obliekanie a.i., bezdomovci ich len ťažko dokážu primerane naplniť. Z toho možno vyvodiť, že pojmy bezdomovectva a chudoby sú v inkluzívnom vzťahu – pojem chudoby zahŕňa pojem bezdomovectva.

Absencia domova nemusí zákonite znamenať, že bezdomovec nemá kde bývať. Strata domova sa v prípade bezdomovectva chápe oveľa širšie ako len strata prístrešia. Znamená narušenie sociálnych a emocionálnych vzťahov človeka k najbližšiemu svetu rodiny, práce, stratu priateľských kontaktov a susedských vzťahov – základných sociálnych vzťahov uskutočňovaných medzi priateľmi a v spoločnosti prijímanom sociálnom prostredí. Strata domova teda neznamená len materiálnu depriváciu, ale predovšetkým depriváciu sociálnu. I keď sa bezdomovci pokúšajú získať prístrešie, náhradné ubytovanie býva väčšinou len dočasné a nevytvára vhodné podmienky na vytvorenie domova.

Hoci sa definície bezdomovectva rôznia, zhodujú sa na fakte, že jednotliviec označovaný ako bezdomovec je deprivovaný stratou domova. James D. Wright, zaoberajúci sa výskumom bezdomovectva v USA, poukazuje na sociálnu exklúziu bezdomovcov. Podľa stereotypných predstáv prevládajúcich v americkej spoločnosti – všetci bezdomovci sú blázni, ktorí utiekli zo zariadení pre mentálne postihnutých, všetci sú alkoholici, sú leniví, tento spôsob života im vyhovuje, žijú z našich daní. James D. Wright tvrdí, že tieto predstavy síce môžu zodpovedať skutočnosti, ale platné sú vždy len pre určitú skupinu bezdomovcov, a nie pre všetkých. Z toho vyvodzuje, že bezdomovcov nemožno presne definovať, netvorí súrodú sociálnu skupinu.²

Pojem bezdomovectva sa dá chápať v užšom a širšom zmysle slova. V širšom zmysle slova sú to osoby bez trvalého pobytu, osoby s neistým a neadekvátnym bývaním alebo osoby, ktoré síce majú trvalý pobyt a nežijú v ňom. Do tejto skupiny patria aj súčasní tuláci – ľudia, ktorí si spôsob života bez stáleho domova vybrali sami a nechápu ho ako handicap, kolotočiar a cirkusanti alebo i ľudia, ktorí síce nemajú trvalé bydlisko – bývajú v podnájme či v rôznych ubytovniach, ale ich bývanie je relatívne stále.

K širšiemu chápaniu bezdomovectva sa prikláňajú i niektoré sociologické interpretácie. V Sociologickom slovníku Jana Jandourka nájdeme definíciu:

Fotka ukazuje stolovanie bezdomovcov. Tento stôl nie je typický pre väčšinu bezdomovcov – mäso a víno nie sú bežnou súčasťou jedálnečka. Títo bezdomovci majú šťastie, pretože dostávajú od dobre situovanej panej prebytkové mäso.

„Hygienický kútik“ bezdomovcov.
Foto: Jakub Mináč, február 2003

„Bezdomovectví – 1. Právní situace lidí, kteří nemají občanství (státní příslušnost) žádného státu anebo situace lidí, kteří nemají místo trvalého pobytu. 2. Životní situace lidí bez přístřeší, kteří sice z úředního hlediska trvalý pobyt „papírově“ mají, ale nežijí v něm. Postrádají pevný, pravidelný a přiměřený příbytek k přenocování. Jako problém velkoměst se objevuje v posledních dvaceti až třiceti letech. Určitou část bezdomovců sice tvoří osoby závislé na alkoholu a drogách, ale velká část se do této skupiny dostala z nejrůznějších osobních příčin (rozpad rodiny, ztráta zaměstnání). Převažují mezi nimi lidé nekvalifikovaní.“³

V užšom zmysle chápania pojmov bezdomovectvo, bezdomovci sa kladie dôraz práve na skutočnosť, že ide o ľudí deprivovaných stratou domova.⁴

Ilja Hradecký, ktorý pracuje s bezdomovcami v Čechách, za bezdomovca považuje človeka, ktorý nemá kde bývať, ale čo je závažnejšie, je to človek bez zázemia, rodiny, rodinných vzťahov alebo i keď má rodinu, ostáva osamotený. Pojem bezdomovec podľa neho znamená oveľa viac ako len to, že človek nemá strechu nad hlavou.⁵

Právo Slovenskej republiky pojem „bezdomovec“ nepozná. Etnologická a etnografická literatúra s pojmom bezdomovec tiež nepracuje. Práce, ktoré existujú, sa venujú len problematike žobrákov, prípadne tulákov. Tieto skupiny samozrejme nemôžeme stotožňovať s bezdomovcami, aj keď sa k nim dosť približujú.

Predmetom nasledujúceho príspevku, ktorý je upravenou verziou kapitoly mojej diplomovej práce, je analýza bezdomovectva, podávajúca opis spôsobu života a životných stratégií bezdomovcov v Bratislave. Vychádza z terénneho výskumu, ktorý som uskutočnila v dvoch fázach. V prvej fáze od roku 1999 som sa sústredila na stacionárny výskum, ktorý spočíval v priamych návštevách bezdomovcov, pozorovaní prostredia, v ktorom žili, záznamoch štrukturovaných i neštrukturovaných rozhovorov, zúčastneného pozorovania, ktorého súčasťou bolo priame žobranie na ulici. Neskôr, v rokoch 2002 až 2003, som pokračovala vo výskume počas svojej práce ako dobrovoľníčka v charitatívnych inštitúciách.

Niekajšie obydlia bezdomovcov v Podhradí. Obydlia boli zariadené postel'ami, stolmi a pieckou, ktorou sa vykurovalo. Obyvatelia týchto pivníc veľmi dbali na čistotu a o svoje príbytky sa starali. Exteriér jednej z pivníc v Podhradí. Deti boli v tom čase na návšteve u mamy, ktorá tam bývala. Inak bývajú u otca v byte v Petržalke.

Interiér jednej z pivníc v Podhradí. Na obrázku vidieť bandasky s vodou, ktorú bezdomovci brali z neďalekého WC na autobusovej zastávke pod mostom SNP.

Foto: Juraj Beták, 1999.

Výskum som vtedy doplnila o hĺbkové kvalitatívne rozhovory s bezdomovcami, ako aj s pracovníkmi inštitúcií.⁶

V súčasnosti sa počet bezdomovcov v Bratislave podľa pracovníkov charitatívnych inštitúcií odhaduje cca do troch tisíc. V novembri 2003 pri sčítaní bezdomovcov bývajúcich priamo na ulici, ktoré organizoval magistrát mesta Bratislavy v spolupráci s mestskou políciou, sa počas päťhodinovej policajnej akcie, pri ktorej bolo prekontrolovaných 33 lokalít obývaných bezdomovcami, našlo 187 osôb. Je to však zavádzajúci počet, pretože neberie do úvahy bezdomovcov bývajúcich v sociálnych ubytovniach, bezdomovcov, ktorí v zimnom období migrujú buď do miest, kde sa žije ľahšie (napr. Praha) alebo do miest trvalého bydliska, a tiež bezdomovcov, ktorí napríklad na určité obdobie prespávajú u svojich známych a kamarátov. Policajti tiež určite nenavštívili všetky lokality obývané bezdomovcami. Napríklad neboli u mojich respondentov, bývajúcich v teplovodnej šachte. Presný počet nie je známy i preto, že sa nevedie evidencia bezdomovcov – nemá ju kto viesť. Inštitúcie si vedú vlastné evidencie, ale tie nezodpovedajú skutočnosti, pretože tieto inštitúcie nevyužívajú všetci bezdomovci a niektorí bezdomovci zase využívajú viacero inštitúcií naraz. Z evidencie inštitúcií ale vyplýva, že počet bezdomovcov z roka na rok stúpa.⁷

Bezdomovci v Bratislave tvoria nesúrodú skupinu, ktorá sa nedá charakterizovať podľa identifikačných kritérií skupiny ako sú: spoločné ciele, spoločná činnosť členov zoskupenia, riadenie, štruktúra, špecifické formy vzájomných vzťahov a styku, javy, ktoré sú dôsledkom zoskupenia ľudí a sú iba ľudským výtvorom ako spoločná a spoločenská mienka, všeobecné predstavy o svete, hodnoty a normy správania, všeobecná nálada atď.⁸

Vnútna identifikácia bezdomovcov ako skupiny so spoločnými cieľmi, činnosťou, riadením, štruktúrou neexistuje. Bezdomovci sa neidentifikujú ako členovia jedného spoločenstva – necítia príslušnosť k veľkej skupine bezdomovcov, nevykazujú znaky spoločenskej skupiny. Jestvuje však identifikácia zvonku, zo strany väčšinového spoločenstva

širokej verejnosti, ktorá negatívne vymedzuje bezdomovcov na základe takých znakov, ako nedodržiavanie hygieny, žobranie, vyberanie kontajnerov atď. Je to ale identifikácia platná vždy len pre určitých, nie pre všetkých bezdomovcov. Jediným spoločným znakom bezdomovcov ako príslušníkov určitej skupiny je absencia domova. Na ňu nadväzujú špecifické formy správania sa a existencie bezdomovcov.

Existujú však kritériá, podľa ktorých sa dajú bezdomovci rozdeliť do stálych skupín. Sú to kritériá pohlavia, veku a trvalého bydliska.

Existujú aj kritériá, ktoré sú spoločné vždy len pre časť bezdomovcov – spôsoby bývania, stratégie prežitia – a podľa ktorých by sme ich mohli tiež rozdeliť do skupín. Takéto rozdelenie však nie je úplne presné, pretože príslušnosť k jednotlivým skupinám sa často u jednej osoby prelína.

Kritérium pohlavia

Z evidencie jednotlivých inštitúcií i z vlastného terénneho výskumu jasne vyplýva, že väčšinu bezdomovcov tvoria muži.⁹ Tomu sa prispôsobujú aj inštitúcie – napríklad tie, ktoré poskytujú ubytovanie. Väčší počet mužov na ulici je daný rôznymi príčinami. Bezdomovci v Bratislave nevytvárajú rodiny. Ide v prevažnej miere o jednotlivcov, prípadne páry. Medzi jednotlivcov patria práve muži. Ženy, ktoré sú na ulici, zvyknú mať svojho partnera. Ženy sú oveľa viac naviazané na domov, a preto sa ho aj ťažšie vzdávajú. Snažia sa ho udržať, aj keď ako rozvedené alebo s manželom vo výkone trestu žijú s niekoľkými deťmi samy.¹⁰

Další fakt, ktorý súvisí s väčším množstvom mužov na ulici je ten, že dosť veľké percento bezdomovcov tvoria osoby po výkone trestu.¹¹ Na Slovensku je vo výkone trestu oveľa viac mužov ako žien. Títo ľudia nemajú v súčasnosti veľké šance zaradiť sa naspäť do života spoločnosti, keďže základnou podmienkou na „normálne“ existovanie je, aby mali domov a prácu. Stáva sa, že po výkone trestu sa nemajú kam vrátiť alebo sa nedokážu zaradiť do života. Ešte ťažšie ako domov získavajú prácu. Pri súčasnej vysokej nezamestnanosti je hendikep človeka poznačeného registrom trestov príliš veľký. Mnohí trestaní končia na ulici a o nejaký čas sa vracajú do väzenia znova.

Kritérium veku

V Bratislave žijú bezdomovci všetkých vekových kategórií. Najmenej zastúpené sú deti do 15 rokov a starí ľudia – ženy nad 55 rokov, muži nad 60 rokov.¹²

Dolná veková kategória je chránená legislatívou – počet detí na ulici je eliminovaný skoro na nulu vďaka tomu, že ľudom s nestálym bývaním a nedostatočnými možnosťami užiť dieťa býva dieťa odobraté do štátnej starostlivosti. Ľudí hornej vekovej kategórie sa zase nedotkla zmena politického systému natoľko, že by nemali zaistenú svoju starobu formou i keď často nízkeho dôchodku. To, že nie sú na ulici, však neznamená, že mnohí z nich nežijú v chudobe.

Medzi najrizikovejšie skupiny, ktorým hrozí, že skončia na ulici, patrí mládež od 18 do 25 rokov. Veľa mladých ľudí prichádza na ulicu z detských domovov. Odchovancom domovov, ktorým štát po dovŕšení určitého veku prestáva poskytovať starostlivosť a sú odkázaní sami na seba, chýbajú sociálne návyky motivované v prostredí rodiny, podporujúce úsilie k budovaniu domova.

Ďalšiu rizikovú skupinu tvoria ľudia od 30 do 50 rokov, ktorých je na ulici najviac. Práve medzi nimi je veľa bezdomovcov, ktorí sa ocitli na ulici po výkone trestu. Ich šanca zaradiť sa späť do spoločnosti je malá.

Kritérium trvalého pobytu

Väčšina bezdomovcov má miesto trvalého bydliska, ale z rôznych príčin ho neobýva. Bud' je to v domácnosti nežiadúca osoba alebo osoba, ktorá kvôli nezhodám odišla z vlastnej vôle alebo sa z iných príčin nezdržuje v mieste bydliska.¹³

Podľa kritéria trvalého bydliska možno bezdomovcov v Bratislave veľmi jednoducho rozdeliť na bratislavských a mimobratislavských. Zaujímavé na tomto rozdelení je, že zhruba polovica bezdomovcov v Bratislave je mimobratislavských. Väčšinou sú to ľudia, ktorí prišli do Bratislavy zo zaostávajúcich regiónov východného a južného Slovenska, poznačených vysokým percentom nezamestnanosti.¹⁴ Sú to väčšinou jednotlivci, ktorí vo svojom bydlisku nezanechali záväzky – mladí ľudia, ľudia po výkone trestu, rozvedení, tí, o ktorých rodina stratila záujem či oni o ňu, takí, čo už majú odrastené deti alebo takí, ktorým viac vyhovuje život v Bratislave ako doma. Mnohí do Bratislavy odišli za prácou, ale nepodarilo sa im ju získať alebo boli neskôr prepustení. Potom bez prostriedkov na zaplatenie prenájmu či vlastného bývania sa postupne presúvali z lepších ubytovní do horších, až skončili na ulici.

Bývanie bezdomovcov v Bratislave

Bezdomovci v Bratislave majú viacero možností ako bývať a prespávať. Podľa toho ich možno rozdeliť do troch skupín. K prvej patria bezdomovci bývajúci na ulici, k druhej bývajúci vo vlastných náhradných prístreškoch – opustených domoch, svojpomocne zbitých búdach, kanáloch, k tretej bývajúci v inštitúciách – ubytovniach, nocľahárňach.

Toto rozdelenie nie je pevné. Každý bezdomovec väčšinou využíva určitý spôsob bývania len po určitú dobu. Podľa ankety uskutočnenej vo februári 2002 medzi predajcami NOTA BENE sa zistilo, že 29% z nich žije v ubytovni, 12,9% v podnájme, 6,5% u známych, 16,1% v opustenom dome, 25,8% žije na ulici a 9,7% inde.

Bývanie na ulici

Ulica býva pre väčšinu bezdomovcov len prechodným riešením. Pokiaľ niekto musí spať vonku, využíva čo najviac chránené priestory ako mosty, lesy, podchody, zákutia vo vnútorných dvoroch, priestory nechránených budov, internátne chodby. Miesta, kde bezdomovci prenocujú, sa menia. Dlhšie nocovanie na jednom mieste nie je bezpečné, najmä kvôli kriminálnej činnosti, ale aj pre samotných bezdomovcov. Dotyčného tiež môže prichytiť a vyhodiť kompetentný človek. Noc na ulici môže striedať noc v nocľahárni, podľa toho, či má bezdomovec peniaze alebo nie. Závisí to aj od jeho stavu – môže byť na tom telesne alebo duševne tak zle, že je mu jedno, či spí na ulici alebo môže byť opitý či nadrogovaný. V každom prípade prenocovanie na ulici je krajným riešením. Každý sa snaží si čo najrýchlejšie zabezpečiť nocľah – či už v nocľahárni alebo v ubytovni, alebo nájsť vlastné „ubytovanie“ – kanál, opustený dom atď. Pokiaľ človek spáva na ulici, je tiež veľmi dôležité, v akom ročnom období. V zime sa samozrejme počet bezdomovcov na ulici znižuje

Stôl bezdomovcov. Typické sú na stole vratné fľaše, ktoré bývajú pre bezdomovca častým zdrojom príjmov. Na stole je množstvo vecí, ktoré bezdomovci väčšinou nájdu v kontajneri a ktoré by ešte mohli využiť či speňažiť.
Foto: Juraj Beták, 1999.

a v lete naopak zväčšuje. Ak niekto spí na ulici, musí si nosiť všetky svoje veci so sebou alebo ich ukrývať. Cez deň potom využíva rôzne priestory, v ktorých sa môže zdržiavať – železničnú stanicu, tržnicu, okolie stánkov s alkoholom alebo jednoducho sedí či spí na lavičke, autobusovej zastávke a pod. Sú určité miesta v Bratislave, ktoré sú známe väčšou koncentráciou bezdomovcov či narkomanov. Sú to najmä priestranstvá v okolí veľkých obchodných domov (Tesco v Starom meste, v Petržalke).

Bývanie v náhradných prístreškoch

Ak bezdomovec nechce bývať alebo nemá peniaze na to, aby býval v ubytovni či nocľahárni, snaží si nájsť stále miesto, kde by mohol prespávať, prípadne tráviť čas aj cez deň. Môže to byť opustený dom, chatka, búda, kanál, bunker, pivnica, unimobunka, autobus či hociký objekt. Takýto spôsob bývania nie je typický pre jednotlivcov, opustené priestory zvyknú obývať skupiny bezdomovcov.

Náhradné bezdomovecké prístrešky sú relatívne dlhodobým riešením, sú akoby prechodným bydliskom bezdomovca. Najväčší problém takéhoto bývania je v tom, že bezdomovec nemá obývané priestory v osobnom vlastníctve, môže preto hocikedy o ne prísť. Buď ho vyhodí majiteľ pozemku, priestoru, ktoré bezdomovec obýva alebo ho o bývanie pripraví niekto silnejší, mocnejší, agresívnejší, ktorý má záujem bývať na jeho mieste. Napriek neistote, takéto bývanie zvyčajne bezdomovci udržiavajú a zveľaďujú. Ak príde na návštevu niekto „zvonku“, upozorňujú ho na poriadok a udržiavanosť svojho obydľia, napríklad i na to, že nemajú pavučiny. Typická je tiež snaha pomocou rôznych nájdených predmetov či napodobením častí nábytku pripodobniť obydľie čo najviac „bežnému“ domu.

Bývanie v prístreškoch je sťažené neprístupnosťou k elektrine, vode a kanalizácii. Prísun pitnej vody sa zabezpečuje napríklad z najbližšieho WC, prípadne z cintorína alebo z iného verejne prístupného objektu. Teplo sa získava kúrením drevom v nájdených pieckach, starých kachliach alebo zakladaním ohňa. Sú však i priestory, ktoré teplo poskytujú „samy od seba“, napr. kanály.

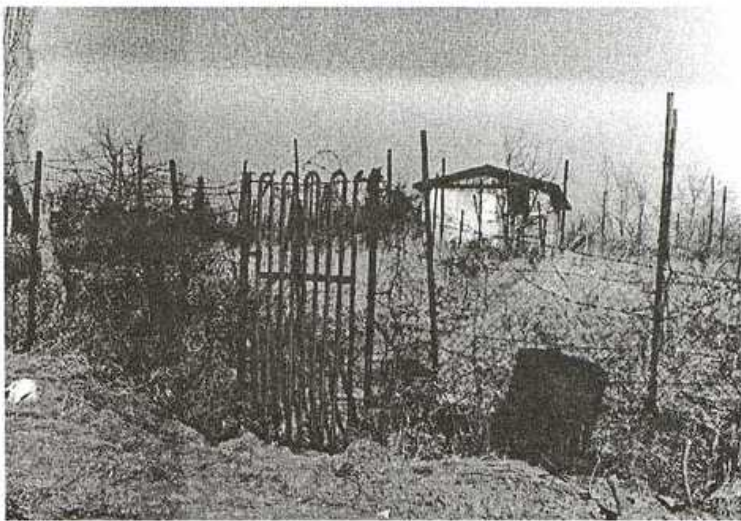
Bezdomovci sa snažia dodržiavať hygienu a väčšina z nich sa pravidelne umýva buď vo svojich provizórnych prístreškoch alebo v inštitúciách ako Bratislavská katolícka chari-

Toto obydlie bezdomovcov tvorí len betónový kváder, cez ktorý sú prehodené staré koberce. V tomto „obydlí“ bývali bezdomovci celú zimu.
Foto: Nina Hanuliaková, február 2003.

ta, ktoré poskytujú možnosť osprchovať sa. Potrpia si na pekné a slušné oblečenie – najvychytenejším tovarom sú rifle. V inštitúciách poskytujúcich oblečenie odmietajú „starinárske“ oblečenie po dedkoch a babkách – najmä tesilové nohavice, staré saká a kabáty a radšej si zoberú niečo, čo je síce nevhodnejšie do aktuálneho počasia, ale na vzhľad oveľa prijateľnejšie. Udržiavanie obydlia, hygieny, pekné oblečenie svedčia o úsilí čo najviac sa vymknúť predstave o špinavých a zapáchajúcich bezdomovcoch. Nechcú, aby ich niekto identifikoval ako bezdomovcov. To však platí len pre určitú časť ľudí bývajúcich v opustených objektoch, veľké množstvo z nich sa o vzhľad seba a svojho prostredia až tak nestará. Bezdomovec bývajúci na ulici sa musí presúvať, nemá sa kde zložiť a nemá také možnosti starať sa o seba. Často preto vyzerá oveľa zanedbanejšie.

Bývanie v opustených domoch či squatting¹⁵ je medzi bezdomovcami často využívaná forma bývania. V Bratislave nie je toľko možností obývať opustené domy. Bezdomovci bývajúci v opustených domoch nesquattujú v pravom zmysle slova. Squatting totiž znamená nielen obývať opustený dom, ale ho aj opraviť a zrekonštruovať do prijateľnej obývatelnej podoby, a potom ho udržiavať a zveľaďovať. Na to bezdomovec alebo skupinka bezdomovcov väčšinou nemá prostriedky ani vôľu i preto, že squattované domy majú zvyčajne majiteľov, ktorí môžu mať o objekt záujem. Preto sa obytný priestor zvyčajne len „láta“ rôznymi doskami, plechmi, krytmi a obydlie ďalej chátra. To je typické najmä pre väčšie domy, ktoré obýva malý počet ľudí. Ak bezdomovci bývajú v menšom objekte – záhradnej chatke, pivnici, bunkri, dokážu ho udržiavať oveľa lepšie. Oproti väčším domom bližšie k centru sú tieto objekty na okraji mesta alebo v lesných častiach Bratislavy. Najviac takto obývaných chatiek je na Kolibe, v záhradkárskej oblasti pri lese na okraji Dúbravky, ale aj na iných miestach, kde sú záhradné chatky, napríklad na kopci medzi Mlynskou dolinou a Karlovou Vsou. Niekedy sa stáva, že majiteľ svoju chatku sám prenajme bezdomovcovi za starostlivosť alebo malý poplatok. Väčšina bezdomovcov však býva v chatkách nelegálne, po násilnom vniknutí. Podobne je to aj s pivnicami, ktoré majú svojho majiteľa. Pre bezdomovca je jednoznačne bezpečnejšie bývať v štátnych alebo mestských priestoroch, pretože zo strany štátu alebo mesta nebýva o ne až taký záujem. Ide najmä o opustené bunkre alebo objekty pri verejných mestských zariadeniach – napr. cintorínoch. Sú to priestory poskytujúce bezdomovcovi najväčšiu

Záhradná chatka, ktorú obývajú bezdomovci. Záhradné chatky dostávajú niekedy bezdomovci od majiteľov do prenájmu, aby sa o ne starali a udržiavali ich. Väčšinou sa však do nich vlámu a obývajú ich bez vedomia majiteľa.

Foto: Nina Hanuliaková, február 2003.

istotu aj záruku nerušeného bývania. Odráža sa to v ich „zabývaní sa“, keď sa zo strany bezdomovca vynakladá veľká snaha o vytvorenie domova, vlastného životného priestoru, ktorý, pokiaľ je to možné, rozčleňuje podľa účelu – napríklad na kútik na umývanie, na varenie, na jedenie, na spanie. Často sa však vytvára pri takomto obydli aj miesto podobné smetisku, kde bezdomovec znáša veci, ktoré našiel a ktoré by sa mu mohli ešte zísť.

Niekedy sa takéto „zabývanie sa“ v mestských priestoroch, najmä ak ide o lukratívne a reprezentačné časti mesta, nevypláca. Tak to bolo aj v prípade piatich pivníc v Podhradí, v ktorých mali bezdomovci dočasné domovy. Mesto prejavilo o lukratívne priestory záujem, bezdomovcov odtiaľ vystaľovalo a pivnice zamurovalo, aby sa nemohli vrátiť. Pravdepodobne zohrala svoju úlohu tá skutočnosť, že prítomnosť bezdomovcov na lukratívnom mieste, navštevovanom turistami a zahraničnými delegáciami, nebola žiaduca. Mesto síce bezdomovcom vybavilo náhradné ubytovanie, to bolo však v ubytovniach, kde museli platiť poplatky a preto mnohým nevyhovovalo. V súčasnosti sú niektoré pivnice opäť prebúrané a zabývané bezdomovcami. Bývanie v nich však nedosahuje predchádzajúcu úroveň, ide väčšinou len o priestory na prespanie, a nie na bývanie. Aj tento prípad potvrdzuje, že bezdomovec, i keď sa snaží o vytvorenie domova, ak nie je vlastníkom objektu, istotu domova nemá.

Špecifický spôsob bývania poskytujú bezdomovcom kanály. Okrem nevýhod malého uzatvoreného priestoru, tmy, nemožnosti pohybu, udržiavania a separácie priestoru má kanál aj svoje výhody. Najdôležitejšia je, že v chladnom počasí poskytuje dostatok tepla. Najmä v zime je oveľa výhodnejšie bývanie v kanáli, ako v chatke či bunkri. Bezdomovectvo okrem psychických strát prináša človeku aj veľké fyzické straty. Veľa bezdomovcov v zime prišlo o svoje končatiny kvôli omrzlinám. Každú zimu dokonca niekoľko bezdomovcov umrie (odhaduje sa, že v zime 2002/2003 zomrelo 10 až 20 ľudí, čo je alarmujúce číslo). Väčšina z nich zamrzne v dôsledku opitosti alebo veľmi zlého fyzického stavu, niektorí kvôli zraneniam, ktoré sa ťažko ošetrujú a hoja, umrú na otravu krvi. Teplé miesto na prespanie je v zime životne dôležité. Kanál okrem toho, že poskytuje životodarné teplo, je pre bezdomovcov istejším miestom i preto, že jeho funkcia nie je primárne obytná a zo strany mesta nie je záujem tieto priestory využiť.

Na fotke sú dva kanály, ktoré obývajú bezdomovci. Kanály sú prikryté paplónom a kameňom. Kanál poskytuje dostatok tepla a pre bezdomovca je to v zime výhodné miesto.
Foto: Jakub Mináč, február 2003

K rozšírenému spôsobu bývania bezdomovcov patrí obývanie svojpomocne vybudovaných obydlí – rôznych chatrčí, búd a pod. Ide buď o provizórne prístrešky, slúžiace na prenocovanie, poskytujúce len slabú ochranu pred zimou, vetrom, dažďom alebo chatky zaisťujúce možnosť dlhodobiejšieho bývania.

Prvý typ obydli a spôsob bývania predstavuje akýsi prechod medzi bývaním na ulici a bývaním v prístrešku. Bezdomovec si takýmto spôsobom rieši situáciu i na dlhšie obdobie niekoľkých mesiacov. Bývanie v búdach slúžiacich na prenocovanie je krajne nevyhovujúce a vyčerpáva bezdomovca omnoho viac, než bývanie vo vlastnom prístrešku, dokonca i na ulici, lebo ulica býva riešením iba na pár dní či týždňov. Priestory provizórnych prístreškov bývajú veľmi malé a aj keď sú dočasným nocľahiskom, jedálňou a skladiskom bezdomovca, nie je možná ich ochrana.

Bývanie v lepších, svojpomocne vybudovaných chatrčiach poskytuje viac priestoru i ochrany. Bezdomovci si zvyknú bývanie ohradiť a chrániť ho psami. I napriek tomu sa stane, že takéto obydli občas napadnú skupiny paradoxne skínov aj Rómov, niekedy iných bezdomovcov. Keď si bezdomovec, ale skôr skupina bezdomovcov, vybuduje vlastné obydli, je relatívne jeho. Aj tu však hrozí, že príde niekto iný a vyhodí ho. Môže sa stať, že sa znepáči spoludruhom, s ktorými obydli vybuďoval. Ani tento spôsob bývania neposkytuje istotu.

Bývanie v inštitúciách

Bývanie v inštitúciách poskytujú v Bratislave buď ubytovne alebo nocľahárne. Zásadný rozdiel medzi nimi je ten, že nocľaháreň poskytuje ubytovanie len na jednu noc, zatiaľ čo ubytovňa na viac dní, väčšinou na jeden mesiac – ak bezdomovec sumu vopred vyplatí, má isté ubytovanie. V Bratislave existujú aj ubytovne, ktoré nemajú presné pravidlá pri stanovovaní pobytu. Tá závisí od subjektívneho rozhodnutia pracovníka inštitúcie – napr. ubytovňa sestričiek Matky Terezy v Petržalke poskytuje ubytovanie v dĺžke niekoľko dní, týždňov až mesiacov podľa vlastného rozhodnutia a potrieb jednotlivých bezdomovcov. K podmienkam na ubytovanie patrí však okrem poplatku i triezvy stav bezdomovca, rešpektovanie pravidiel, platných v ubytovni. Výška poplatku je v rôznych inštitúciách dife-

Ani len takéto prístrešky stojace na smetisku neposkytujú bezdomovcovi istotu. Smetisko bolo totiž na mieste, kde sa začína stavať ďalší bratislavský most. Už v apríli 2003 bolo zrovnané aj s betónovými kvádrami so zemou.

Foto: Nina Hanuliaková, február 2003.

rencovaná – napríklad Ubytovňa pre každého pri Zlatých pieskoch vyžaduje poplatok podľa možnosti bezdomovca, ubytovňa RESOTY v Podunajských Biskupiciach vyžaduje pevnú cenu podmienenú pracovnou zmluvou.

Nocľaháreň sa najčastejšie stáva útočiskom ľudí bývajúcich priamo na ulici alebo v dočasných prístreškoch. Ľudia žijúci na ulici striedajú noci vonku s nocami v nocľahárni podľa vlastného rozhodnutia, ale častejšie podľa finančných možností. Táto skupina bezdomovcov je najrizikovejšia a trpí najväčšími materiálnymi, fyzickými aj psychickými ujмами. Nocľaháreň je pre nich len krátkodobým riešením a neposkytuje nič iné len nocľah. V Bratislave nie je takýchto nocľahární veľa. Jedna je v Podunajských Biskupiciach, kde je pri dome RESOTY vysunutú pracovisko rehole Milosrdných bratov, ďalšie vznikli z podnetu Bratislavského samosprávneho kraja v Lamači (december 2003) a z podnetu magistrátu mesta Bratislavy vo Vrakuni (január 2004). Nocľaháreň poskytuje pomoc ľuďom v akútnej situácii a dáva im možnosť vyspať sa vo vnútri. Najmä v zimných mesiacoch častokrát môže zachrániť i život bezdomovcov. Nerieši však zásadne situáciu bezdomovca, poskytuje iba nárazovú pomoc.

Bývanie v ubytovni vyžaduje od bezdomovca väčší obnos peňazí. Sociálne ubytovne sa cenovo, vrátane energií, pohybujú okolo dvoch až troch tisíc za mesiac. Pokiaľ bezdomovec býva v ubytovni, má miesto, kde môže tráviť čas, kde si môže čas rozvrhnúť a kde sa nemusí báť negatívnych zásahov zvonka. Sú to výhody, ktoré mu umožňujú vytvoriť si potrebný režim, ak chce chodiť do práce. Na druhej strane, ak chodí do práce, má peniaze na to, aby si mohol zaplatiť ubytovňu. Ide o vzájomne podmienený kruh situácií. Ak sa človeku na ulici podarí dostať do takéhoto kruhu, má šancu začleniť sa späť do života spoločnosti. Ak však z procesu včleňovania vypadne, veľmi ťažko sa dostáva naspäť. V ubytovni preto najčastejšie nájdeme ľudí, ktorí sú na prechode zo života spoločnosti na ulicu alebo naopak. Prechod na ulicu je však oveľa jednoduchší a rýchlejší. Ubytovňa je len tranzitným miestom, ak bezdomovec nemá peniaze, nemôže si dovoliť v nej bývať, ale ak sa mu zlepši finančná situácia, môže sa do nej kedykoľvek vrátiť. Obyvatelia ubytovni sa veľmi rýchlo menia. Zatiaľ, čo človek bývajúcí na ulici vo vlastnom prístrešku si nemôže vytvoriť istotu domova, kvôli absencii osobného vlastníctva a kriminalite, človek bývajúcí v ubytovni si nedokáže vybudovať bližšie domácke prostredie pre rýchlosť cirkulácie

obyvateľov ubytovne. Ubytovňa je znova len nestále východisko. Bezdomovci bývajú väčšinou v sociálnych ubytovniach, ktoré síce neposkytujú taký komfort ako bežné ubytovne, ale sú pre bezdomovca finančne dostupné. V Bratislave je niekoľko sociálnych ubytovní, ktoré poskytujú bezdomovcovi možnosť osprchovať sa, navariť si, či len posediť pred televízorom. Do ubytovne sa však väčšinou dostane len človek, ktorý sa intenzívne stará o svoju situáciu, hľadá si prácu alebo príležitostné brigády.

Stratégie prežitia bezdomovcov v Bratislave

Stratégie prežitia ľudí na ulici sú rôzne. V zásade sa však líšia v aktívnom alebo pasívnom prístupe bezdomovca k zabezpečeniu svojich existenčných potrieb. Bezdomovec sa pri ich získavaní spolieha prevažne buď na pomoc inštitúcií alebo aktívne vynakladá vlastné úsilie na ich zaistenie. Niektoré potreby, náročnejšie na realizáciu – napr. sprchovanie, si nedokáže zabezpečiť sám, vtedy využíva pomoc inštitúcií. Nemusí to však znamenať, že je pasívny, ak pritom vynakladá úsilie na získanie oblečenia, jedla či príležitostného zárobku. Sú však bezdomovci, ktorí zaujímajú pasívny postoj k riešeniu svojej situácie. Aj keby si dokázali aspoň do istej miery zaistiť základné životné potreby, využívajú radšej pomoc inštitúcií. Paušálne posudzovať, či sa niekto môže alebo nemôže o seba postarať sám, sa samozrejme nedá. Výskumy ukazujú, že prevažná väčšina bezdomovcov volí kombinovaný prístup k svojmu hmotnému postaveniu.

Zabezpečovanie potrieb vlastnými silami

Najlepším spôsobom aktívneho riešenia situácie je zamestnanie, práca. Zamestnať sa býva však pre bezdomovca dosť ťažké. Chýba mu dodržiavanie režimu potrebného pre výkon práce, ktorého základom je napríklad pravidelný a istý spánok. Tento základný predpoklad však mnohí bezdomovci nemajú zaistený, ak spia na ulici, v neadekvátnych podmienkach alebo v strachu pred intervenciou. Ak spia v nocľahárňach, majú spánok istý iba na jednu noc. Okrem toho, aby niekto mohol chodiť do práce, potrebuje si zložiť svoje veci na spoľahlivom mieste, potrebuje sa z práce niekam vrátiť, potrebuje byť každý deň čistý a upravený, čo sa dá síce zaistiť prostredníctvom inštitúcií, ale nie každodenne. Ak človek žije na ulici dlhší čas, postupne stráca pracovné návyky, ťažšie znáša zodpovednosť za svoju prácu alebo jednoducho o normálne zamestnanie na trvalý úväzok už ani nejaví záujem. Preto zamestnanie získava len malý počet bezdomovcov, z ktorých väčšina býva v ubytovniach, vytvárajúcich vhodné prostredie na udržanie pracovných návykov a hygieny. Veľké množstvo ľudí sa dostalo na ulicu práve pre stratu zamestnania alebo nezdaru pri jeho hľadaní. Už menšiemu množstvu sa podarilo dostať z ulice a reintegrovať sa do spoločnosti vďaka tomu, že si našlo prácu. Zamestnať sa pre bezdomovcov býva ťažké i preto, že zamestnávatelia nebývajú voči nim ústretoví, zneužívajú ich alebo sa boja vôbec ich zamestnať.

Oveľa jednoduchšie ako získať stále zamestnanie na plný úväzok a trvalý pracovný pomer je pre bezdomovca zabezpečenie brigády alebo príležitostnej práce i preto, že nie sú až také náročné na dodržiavanie pracovných regúl a nie sú ani natoľko záväzné. Ak práca bezdomovca ako brigádnika nevyhovuje zamestnávateľovi, nemá to vplyv na jeho zamestnanie v budúcnosti – bezdomovec si môže nájsť inú brigádu a iného zamestnávateľa. Brigády sa hľadajú oveľa jednoduchšie, existujú agentúry, ktoré ich sprostredkovateľsky po-

Bezdomovec. Spí na lavičke pred kostolom kapucínov. Bezdomovci v Bratislave nemajú kde tráviť čas nielen v noci, ale aj cez deň. V Bratislave existuje len jedno denné centrum, ktoré poskytuje bezdomovcovi možnosť tráviť tam čas počas dňa (aj to len na pár hodín).

Foto: Nina Hanuliaková, apríl 2003.

núkajú každý deň. V prípade bezdomovcov ide najčastejšie o brigády z oblasti stavebníctva, kde vykonávajú rôzne pomocné práce. Brigády sú zväčša sezónne – v období od jari do jesene sa hľadá ľahko, horšie je ich hľadanie v zime. Brigádníctvom bezdomovcov však prináša aj problémy, najmä v súvislosti s čiernou prácou. Niektorí zamestnávateľia zneužívajú situáciu, bezdomovcov vyplácajú neadekvátne alebo vôbec. Brigády však predstavujú len nárazový príjem, z ktorého si bezdomovec môže v danú chvíľu zaplatiť ubytovňu alebo kúpiť nejaké oblečenie.

Predaj časopisu NOTA BENE je úplne špecifickým spôsobom získavania financií. Projekt NOTA BENE vznikol v rámci občianskeho združenia Proti prúdu. Hlavnou myšlienkou tohto projektu je svojpomocné riešenie, založené na veľmi jednoduchom princípe: záujemca o predaj časopisu sa zaregistruje v združení a zaviazá sa dodržiavať Kódex predajcu. Potom dostane zadarmo päť časopisov, ktoré predáva na určenom mieste. Keď chce ďalej predávať, musí si ďalšie časopisy kupovať. Časopisy od združenia kupuje za polovicu predajnej sumy. V marci 2003 bolo zaregistrovaných 720 predajcov časopisu. Na Bratislavu je to pomerne veľký počet, čím sa pre jednotlivca znižuje šanca predat' čo najviac časopisov. Mnohým to však poskytuje finančný obnos, postačujúci aspoň na ubytovňu či nocľaháreň a na stravu. Sú však aj takí, ktorí zarobené peniaze minú na alkohol alebo drogy.

Sú predajcovia, ktorí sa zaregistrovali a predávali len krátky čas, ale i takí, ktorí predávajú stále. Združenie Proti prúdu má v súčasnosti okolo 100 stálych predajcov. NOTA BENE predávajú všetky kategórie a skupiny bezdomovcov – od alkoholikov, trestaných, tých, ktorí „len“ stratili prácu až po takých, ktorí sú „len“ v dočasnej krízovej situácii. Zámerom projektu je motivovať bezdomovca k riešeniu svojej situácie, naučiť ho starať sa o seba, pomôcť mu získať pracovné návyky. To predpokladá, že bezdomovec bude využívať projekt len určitý čas, ako odrazový mostík, a potom sa o seba začne starať sám. Problém je v tom, že niektorí bezdomovci sú permanentnými predajcami a vidia v predaji časopisu svojej situácie definitívne riešenie.

Prístup verejnosti k predaju časopisu je tolerantný a zhovievavý. Niektorí predajcovia majú svojich stálych zákazníkov, ktorí im potom pomáhajú aj iným spôsobom – pri hľadaní zamestnania, získavaní šatstva, stravy a pod.. Kúpyschopnosť časopisu však klesá, jed-

Bezdomovec spiaci na lavičke na Hlavnom námestí.
Foto: Nina Hanuliaková, marec 2003.

nak preto, lebo predajcov je stále viac, a i preto, že sa vo všeobecnosti zvýšili výdavky na existenciu (zvyšovanie ceny plynu, elektriny atď.). Ďalšou nevýhodou pre predajcov tiež bolo, že združenie zvýšilo cenu časopisu z 26 korún na 30, takže to, čo predtým mnohí nechávali predajcovi k dobru – 4 koruny výdavok do 30 korún, je teraz v oficiálnej sume za časopis.

Združenie chce prejsť z financovania cez nadácie a granty na samofinancovanie, čo by v konečnom dôsledku znamenalo, že celú výrobu časopisu i pracovníkov združenia by financovali bezdomovci, prostredníctvom predaja časopisu. Možnosť predaja využíva čoraz viac bezdomovcov. Počet predajcov bol v novembri 2002 500, zatiaľ čo v marci 2003 predávalo časopis už 720 ľudí.

Špecifickým spôsobom získavania peňazí je pouličné zabávanie, ktoré bolo tolerované v Bratislave aj v minulosti. Ide väčšinou o pouličnú hru na hudobnom nástroji, za ktorú okoloidúci prispievajú nejakou sumou. Niekedy ide o skutočnú hru a hudba je kvalitná, inokedy je nástroj len rekvizitou, žobrák takýmto spôsobom vyžobre viac. Niekedy ide skôr o šou a dobrý nápad, za ktoré sú ľudia ochotní zaplatiť viac. Jeden respondent hovoril o Rómovi, ktorý hrával v centre mesta hrebeňom na gitare: „*Pokiaľ hrával s hrebeňom, ľudia mu dávali veľa peňazí. Potom mu vraj niekto doniesol novú gitaru. Keď začal na nej hrať, prestal byť zaujímavý a hneď prestal tak dobre zarábať. Tak sa nakoniec vrátil k svojej starej gitare.*“

Vo všeobecnosti platí, že žobrák, ktorý vykonáva nejakú činnosť, v tomto prípade hrá na hudobnom nástroji, vyžobre viac ako ten, ktorý nerobí nič. Hraním poskytuje aspoň minimálnu protislužbu za finančné prostriedky (neobdarovávame, ale platíme za hru).

Žobranie spolu s vyberaním kontajnerov býva často označované za atribút bezdomovectva. Verejnosť zvykne bezdomovcov stotožňovať so žobrákmi. V skutočnosti iba určitá časť bezdomovcov využíva tento spôsob zaobstarávania prostriedkov na živobytie. Veľa bezdomovcov považuje žobranie za ponižujúce a snaží sa mu čo najviac vyhnúť a zaobstarať si peniaze iným spôsobom.

Žobranie v Bratislave je pomerne rozšírené. Žobráci sa sústreďujú najmä do centra mesta, kde majú možnosť vyžobrať najviac. Na jar 2002 som sa pokúsila overiť,¹⁶ ako majú žobráci v Bratislave rozdelené rajóny – t.j. či určité miesto prináleží iba určenému žobrákovi.

Zistila som, že miesta na žobranie nie sú prísne určené a výber miesta sa riadi skôr podľa princípu – „kto skôr príde, ten skôr melie“. Žobranie viacerých na jednom mieste je neefektívne. Preto ten, kto príde neskôr, väčšinou rešpektuje toho, kto prišiel skôr.

Aby žobrák čo najviac vyžobral, musí vymýšľať rôzne stratégie, ktorými sa snaží upútať potenciálneho darcu a vzbudiť v ňom pocit ľútosti alebo aspoň dosiahnuť, aby si ho všimol. Keďže žobranie je záležitosťou ulice, najdôležitejším momentom je, aby sa žobrákovi podarilo s okoloidúcim nadviazať očný kontakt. Niektorí ľudia nezareagujú vôbec, ale ak zareagujú, je to pre bezdomovca výhra. Iba málo ľudí odmietne pomoc na priamu výzvu. Zvláštnosťou je, že ak ide po ulici pár, obdarováva väčšinou muž – platí tu určitý bontón, podľa ktorého by bolo neslušné nechať ženu zaplatiť bezdomovcovi. Keď sa však bezdomovcovi nepodari nadviazať očný kontakt, čo je vo väčšine prípadov, získa peniaze len veľmi ťažko – keď sa na niečo nedívam, akoby to pre mňa ani neexistovalo, môžem sa tváriť, že som si to nevšimol, necítim nijakú zodpovednosť za nadviazaný kontakt, lebo nijaký ani nevznikol. Od tohto pravidla sa odvíja napr. aj žobranie pred kostolmi.

Bezdomovec žobrajúci pred kostolom musí vedieť, kam sa postaviť, ako sa tváriť, prípadne aké rekvizity má so sebou mať. Neuspeje ten, kto žobre zboku dverí kostola, mimo prúdu vychádzajúcich, ktorí môžu prejsť okolo neho bez povšimnutia. Najlepšie je postaviť sa priamo do stredu davu, pred bránu kostola, kde ak nechce človek do žobráka naraziť, musí sa na neho pozrieť. Tak to robia aj bratislavskí kostolní žobráci. Dôležité tiež je, aký postoj a výraz žobrák zaujme, či kľací alebo stojí zhrbený, či sa modlí alebo sa iba prosebne díva. Niekedy použije aj prostriedky vzbudzujúce ľútosť – barlu, psa a pod. Telesné postihnutie je v mnohých prípadoch skutočné, ale aj fingované. Kostoly prestávajú byť dobrým miestom na žobranie, pretože kňazi často varujú pred obdarovávaním žobrákov, ktorí podľa ich slov peniaze aj tak prepijú alebo predrogujú. Toto tvrdenie je v mnohých prípadoch, bohužiaľ, pravdivé a veriaci, ktorí predtým dávali peniaze žobrákom, sa stávajú čoraz imúnnejšími a dávajú im menšiu almužnu. Suma vyžobraných peňazí záleží aj na zručnosti žobráka – ak dokáže zaujať niečím výnimočným, ľudia sú ochotní zaplatiť mu viac.

Starí a chromí ľudia zvyčajne vyžobrujú viac, ako mladí a zdraví. Michal, mladý žobrák na vozičku, ktorý žobral pred V klubom alebo pred potravinami Hviezda, vyžobral za hodinu zhruba 100 až 150 korún. Žobral na dobrom mieste, ale predovšetkým vzbudzoval pocit ľútosti kvôli svojmu postihnutiu. Žobráci často používajú cedulky s nápismi na čo žobrujú – väčšinou udávajú zdravotný problém. Vo veľkej miere sú to podvodníci, ktorí zvyknú pýtať primárne od ľudí pod najrôznejšími zámienkami – na lístok na vlak, na autobus, na jedlo alebo priamo povedia, že chcú na alkohol. Inokedy tvrdia, že im chýba už iba určitá malá suma, aby si mohli kúpiť vec, ktorú nevyhnutne potrebujú a my sme poslední, ktorí ju doplatia. Ak nepýtajú peniaze, zvyknú pýtať gastrolístky alebo si nechajú preplatiť polievku v meste. Ak ich obdarujeme stravou, väčšinou ju vezmú a skryjú do igelitky, v ktorej väčšina žobrákov nosí svoje veci.

Pokus uskutočnený na jar 2002 dokázal, že žobrák, ktorý si len sadne na roh ulice s nejakou čiapkou či nádobou na peniaze, vyžobre oveľa menej ako ten, ktorý priamo oslovuje ľudí. „Zárobky“ sa pohybujú od 50 do 100/150 korún na hodinu v závislosti od miesta, času a spôsobu žobrania. Žobrákov najviac obdarovávali turisti, ktorí niekedy žobrákovi vysypú všetky drobné či ho obdarujú nejakým eurom. Ak má žobrák šťastie, stačí, aby oslovil správneho cudzinca a získa financie na celý deň.

Vyžobrané peniaze naozaj často minú na alkohol, drogy, prípadne kúpu jedla. Preto pracovníci s bezdomovcami upozorňujú, že keď chceme bezdomovcom pomôcť, najlepšie

je dať jedlo – gastrolistky sa vraj tiež dajú vymeniť za „kadečo“. Peniaze ho skôr demotivujú a umožňujú mu opiť sa alebo nadrogovať. Samozrejme, ani toto upozornenie sa nedá zovšeobecniť, platí však pre veľké percento žobrákov.

Žobranie nesie so sebou aj problémy v podobe kupliarstva. Niekedy sa stane, že žobráci majú tzv. „pasáka“, ktorý od nich vyberá vyžobrané peniaze. „Pasáci“ si zvyčajne vyberajú psychicky a fyzicky slabých ľudí, ktorí sa nevedia voči nim brániť. V marci 2003 zomrel známy bratislavský žobrák – telesne postihnutý Mišo na vozíku, ktorý zvykol žobrať pred V klubom. Zomrel na otravu krvi. Na postihnutých končatinách mal dlhodobu neliečenú ranu a niekoľkokrát nebol schopný prísť na operáciu do nemocnice Milosrdných bratov na námestí SNP. Hovorí sa, že mal pasáka, ktorému musel odovzdávať peniaze, ktorý si ho strážil a úmyselne udržiaval v zlom stave, dokonca mu dával drogy. Niekoľko ľudí tvrdí, že videli Mišu, ako ho niekto priviezol autom pred miesto žobrania a ako ho pozorne sledoval istý Róm. To, či mal pasáka, sa teraz dá zistiť už len veľmi ťažko. On sám sa krátko pred smrťou vyjadril, že „tí vydriduchovia ho nechceli pustiť“. Najväčší problém kupliarstva je v tom, že málokto žobrák prizná, že má nejakého pasáka a už vôbec ho nepôjde udávať či proti nemu svedčiť. Je to aj tým, že pasáci si úmyselne vyberajú tých, ktorí sa nevedia brániť. Tento problém je však bez pomoci polície neriešiteľný.

Žobranie je pre bezdomovca najkompromitujúcejšia forma získavania prostriedkov. Je však rýchla, jednoduchá a dostupná pre každého a človek nemusí vynaložiť takmer nijakú námahu, aby získal peniaze či jedlo. Žobranie nevyužíva veľa bezdomovcov, ale tí, ktorí to robia, zviditeľňujú problém bezdomovectva. Nevýhodou žobrania je pre bezdomovca poníženie pred ostatnými ľuďmi a pre darcu neistota, či peniaze budú použité podľa jeho úmyslu.

Vyberanie kontajnerov je pre bezdomovca častý spôsob nadobúdania prostriedkov na živobytie. Vďaka tomu, že v Bratislave je oproti ostatným oblastiam Slovenska pomerne vysoká životná úroveň, obsahy kontajnerov poskytujú množstvo použiteľných vecí. Okrem toho ľudia zvyčajne balia svoj odpad do igelitových vreciek, preto vyberanie z kontajnerov nie je pre bezdomovca až také odpudzujúce. Ľudia často nechávajú veci, ktoré by ešte mohli bezdomovci použiť, osobitne zabalené vedľa kontajnera, nijakou zvláštnosťou nie sú igelitky s vypratým oblečením alebo starostlivo zabalené potraviny. Najvzácnejším artiklom sú pre bezdomovca vratné fľaše alebo kovy, ktoré sa dajú vykúpiť, či hocijaká dobrá vec, ktorú možno predat'. Zbiera sa tiež papier i použiteľné šatstvo. Existujú priekupníci, ktorí odkupujú cenné veci, napr. drobné starožitné predmety, ktoré sa nachádzajú v kontajneroch pomerne často. V kontajneri sa dá nájsť aj jedlo, to ale väčšinou nebýva dôvodom prehl'adávaní kontajnerov.

Prehl'adávať sa dajú rôzne druhy kontajnerov – od domových kuka nádob, cez veľké kontajnery na materiál, až po skládky odpadu.

Najčastejšie zbieraným a najvyhl'adávaným materiálom je ten, ktorý sa dá odpredať do zberne. Kilogram papiera stojí od 50 halierov do troch korún, podľa toho, či je farebný, novinový atď. Z kovov je najvzácnejšia meď – kilogram za 40 až 60 korún, potom hliník od 20 po 40 korún. Odpredaj kovov do zberní je taký výhodný, že niektorí bezdomovci sa neštítia ich krahnúť v podobe káblov. Zbierajú sa aj hliníkové súčiastky a plechy, ktoré sa rozoberajú z vrakov áut a stavebných materiálov. Na skládkach sa zbiera tiež mosadz, ktorá je súčasťou chladičov a rôznych úžitkových predmetov.

V kontajneri sa dajú nájsť aj dobré a kvalitné veci ako značkové oblečenie, elektronika, často minimálne poškodená, rôzne hračky, časti nábytku a pod. Tie sa bezdomovec snaží predat' alebo si ich nechá. Často je dobré oblečenie bezdomovca práve zásluhou kontajne-

rov (ale často dostane oblečenie aj osobne od konkrétneho človeka alebo si ho kúpi v seconhande).

Najviac dobrých vecí sa dá samozrejme nájsť v tých oblastiach Bratislavy, kde je vyššia životná úroveň. Tiež je dôležité ročné obdobie. Kontajnery bývajú preplnené po veľkých sviatkoch – po Vianociach alebo Veľkej noci, tiež v období jarného upratovania. Veľa vecí zostáva v kontajneroch v blízkosti vysokoškolských internátov v čase odubytovávania študentov (v júni). Kontajnery vtedy bývajú doslova obložené igelitkami s dobrými vecami. Rôzne akcie v meste tiež poskytujú bezdomovcom príležitostný zárobok, hoci v podobe vratných fliaš. Tak je to aj pri priamom prenose hokejových zápasov na veľkoplošnej obrazovke na námestí SNP alebo pri rôznych koncertoch.

Vyberanie kontajnerov nie je pre bezdomovca natoľko ponížujúce ako žobranie, najmä preto, že žobranie je zjavné a vyberanie kontajnerov viac skryté. Okrem toho, žobrák pýta peniaze od cudzích bez poskytnutia protislužby, ale keď niekto vyberá kontajnery, získava peniaze svojou vlastnou činnosťou a neostáva nikomu nič dlžný. Žobranie je pre mnohých nepríjemné práve preto, lebo dané prostriedky žobrák nemá ako vrátiť a je závislý od milosti druhých a vedomie, že sa nedokáže postarať o seba sám, ho môže psychicky degradovať.

Vyberanie kontajnerov je obľúbené najmä preto, že bezdomovec môže získať finančné prostriedky, ktoré inak získava veľmi ťažko.

Medzi ďalšie spôsoby zaisťovania obživy patrí zber ovocia – jablák, šípok, zber a predaj kvetov. Bezdomovec sa zvykne sezónne venovať len ich predaju a ostatné činnosti obmedzí. Predaju kvetov a plodov sa venujú prevažne ženy. Živia sa ním aj sociálne slabšie vrstvy, najmä dôchodcovia.

Niektorí bezdomovci získavajú peniaze aj deviantným spôsobom, prostredníctvom krádeží a lúpeží. Nie je ich väčšina, ale práve oni spôsobujú, že bezdomovectvo sa často spája s kriminalitou. Ide o pouličné krádeže vreckárov, krádeže v obchodoch, najmä v supermarketoch, ale tiež o krádeže ovocia a zeleniny v záhradkách. Ľudia zo záhradkáarskych oblastí sa často sťažujú na bezdomovcov, nielen krádeže, ale aj kvôli devastácii zariadení záhradných chatiek. Kradnú sa aj rôzne predmety ako bicykle, mobilné telefóny, väčšinou veci, ktoré možno ďalej speňažiť.

Zabezpečovanie potrieb pomocou inštitúcií

Ak pristupuje bezdomovec k svojej situácii pasívne a nie je schopný zabezpečiť si ani základné potreby, využíva pomoc inštitúcií. Vtedy najčastejšie využíva služby ako poskytovanie stravy, výdaj šatstva, sprchovanie, vybavovanie dokladov, prípadne zdravotnícku pomoc.

Najbežnejší spôsob inštitucionálnej služby je poskytovanie jedla. Stravu podávajú najmä rehoľné rády, napr. sestričky Matky Terezy, sestry sv. Alžbety, sestry Notredamky atď., tiež Bratislavská katolícka charita (BKCH) či sociálny úsek nemocnice rehole Milosrdných bratov pri dome RESOTY – ubytovní pre bezdomovcov, ktorú vedie páter Srholec v Podunajských Biskupiciach. Okrem jedla, inštitúcie umožňujú aj ubytovanie podľa vlastných pravidiel, poskytujú šatstvo, možnosť osprchovať sa (BKCH, RESOTY) či vyprať si šatstvo (RESOTY), ošetrovanie (RESOTY, sestričky Matky Terezy), poradenstvo – napr. vybavovanie dokladov (BKCH) a streetwork – navštevovanie bezdomovcov priamo na ulici, kde pracovník zisťuje ich potreby (charita, občianske združenie Proti prúdu, sestričky Matky Terezy). Ďalej sú to služby jednorazového a výnimočného charakteru, ktoré zá-

visia od konkrétnej potreby človeka, napr. odvoz a dovoz vecí. Celkom osobitným spôsobom pristupuje k riešeniu bezdomovectva v Bratislave občianske združenie Proti prúdu, ktoré sa snaží motivovať ľudí bez domova či v hmotnej núdzi, aby participovali na riešení svojho problému prostredníctvom predaja časopisu *Nota bene*.

K ďalším inštitúciám, starajúcim sa o bezdomovcov, patria ubytovne a ideologické zoskupenia typu „Jedlo namiesto zbraní“. ¹⁷ V starostlivosti o bezdomovcov boli podniknuté určité kroky aj zo strany štátu. Okrem toho, že Bratislavská katolícka charita je čiastočne platená zo strany mesta, Ľubomír Roman, vedúci Bratislavského samosprávneho kraja inicioval otvorenie nocľahárne pre ľudí bez domova v Lamači a magistrát mesta Bratislavy zase podporil otvorenie nocľahárne vo Vrakuni. Bezdomovcom pomáhajú aj niektoré farnosti, napríklad farnosť Blumentál či pomoc žobrákom pri Veľkom kostole evanjelickej cirkvi augsburského vyznania.

ZÁVER

Na Slovensku je bezdomovectvo pomerne novým javom, ktorý sa intenzívnejšie šíri od konca 90. rokov. Koncentrácia bezdomovcov je najmarkantnejšia v Bratislave, kde počet bezdomovcov rádoovo stúpa, narastá však aj v iných väčších mestách Slovenska – v Nitre, Žiline, Banskej Bystrici, Prešove, Košiciach. Škála bezdomovectva nadobúda rôzne podoby. Pohybuje sa od extrémnejších viditeľných foriem, ktoré na prvý pohľad stelesňujú postavy špinavých, otrhaných žobrákov, až po miernejšie formy, ktoré reprezentujú zamestnaní, slušne oblečení ľudia. K charakteristickým črtám spôsobu života bratislavských bezdomovcov patrí, že nevytvárajú spoločenskú skupinu, viazanú pocitom spolupatričnosti, špecifickým komplexom hodnôt, činností, ktorý by tvoril komunikačný rámec bezdomovcov ako skupiny. Ak sa i bezdomovci združujú do komunít, vždy sú to malé, najmä však nestále, preskupujúce sa skupiny kamarátov alebo párov, ktorých spolužitie je limitované zdieľaním spoločného prístrešku. Bývanie v skupine je spravidla založené na princípe silnejšieho, ak sa niektorý zo skupiny stane pre ostatných nepohodlný, alebo sa znepáči agresívnejšiemu spolubývajúcejmu, je nútený prístrešok opustiť. Zloženie skupiny sa preto rýchlo mení, chýbajú podmienky na budovanie stabilnejších vzťahov. Premennivý a dočasný charakter majú i zoskupenia ľudí žijúcich na ulici, keď jednotlivci v snahe prelomiť samotu migrujú z jednej skupiny bezdomovcov do druhej.

Strata domova a následná strata sociálnych väzieb na väčšinové spoločenstvo odsúva bezdomovcov na okraj spoločnosti. Tá voči nim zaujíma prevažne negatívne postoje, pripisuje im negatívne vlastnosti, ktoré pramenia i z toho, že bezdomovci nedodržia pravidlá a dostatočne sa neriadia normatívnym poriadkom spoločnosti, v ktorej žijú. Porušovanie ustálených systémov hodnôt a noriem vedie k ich vydeľovaniu, izolácii a marginalizácii. Podobne ako chudobní i bezdomovci sú postihnutí nielen materiálnym, ale i sociálnym hendikepom.

V súčasnosti sa bezdomovectvo, vzhľadom k svojmu nárastu, dostáva do povedomia tlače a audiovizuálnych médií, ktoré vytvárajú platformu pre verejnú diskusiu. Je spoločensky potrebná i vzhľadom na to, že sociálne zabezpečenie rizikových skupín na Slovensku je stále nepostačujúce. Pritom počet sociálne slabých rastie zároveň so stúpajúcou nezamestnanosťou a je podmienený komplexom nepriaznivých sociálnych podmienok. Tie sú u každého individua odlišné a jednotlivci na ne rozdielne reagujú. Stratégie prežitia, ktoré bezdomovci uplatňujú, sú rozmanité. Líšia sa podľa toho, či ľudia žijú dlhodobo bez domova, práce a bojujú o zabezpečenie najzákladnejších potrieb holého prežitia alebo je

pre nich bezdomovectvo a strata zamestnania iba krátkym životným úsekom. Na druhej strane je nevyhnutná pomoc a vytváranie vhodných podmienok zo strany spoločnosti a štátu, aby integrácia bezdomovcov do spoločnosti mohla byť úspešná.¹⁸

POZNÁMKY

- ¹ K jednotlivým termínom pozri bližšie: MAREŠ, P.: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha 1999.
- ² WRIGHT, J. D.: *Address unknown (The Homeless in America)*. New York 1989, s. 17.
- ³ JANDOUŘEK, J.: *Sociologický slovník*. Praha 2001.
- ⁴ Viac k deprivácii pozri: MAREŠ, P., c. d., s. 70.
- ⁵ HRADECKÝ, I.: Homeless in Czech Republic. In: *Summary from a seminar in homelessness in Europe*. Olomouc 1998, s. 7-9.
- ⁶ Z dôvodu korektnosti k svojim informátorom – ľuďom bez domova, neuvádzam ich mená a osobné údaje, pretože si to neželali. Hĺbkové kvalitatívne rozhovory som absolvovala s desiatimi bezdomovcami, ktorých som už lepšie poznala a bola medzi nimi vytvorená atmosféra dôvery. Niektoré z nich nebolo možné, vzhľadom na okolnosti, za akých sa rozhovor uskutočnil, vôbec zaznamenať. Okrem nich som absolvovala množstvo menších doplňujúcich rozhovorov s veľkým počtom respondentov, s ktorými som prišla do styku počas mojej spolupráce s charitatívnymi inštitúciami. K ďalšej skupine mojich informátorov, s ktorými som uskutočnila hĺbkové rozhovory, patrili pracovníci inštitúcií starajúcich sa o bezdomovcov. Bolo to osem sociálnych pracovníkov, ktorí priamo prichádzali do styku s ľuďmi bez domova.
- ⁷ Napríklad Charitatívno-sociálne centrum Bratislavskej katolíckej charity (ďalej CHSC BKCH) evidovalo v druhom polroku roku 1999 160 klientov, v roku 2000 546 klientov, v roku 2001 878 klientov a v roku 2002 až 1535 klientov! Za štyri roky teda vzrástol počet ich klientov na desaťnásobok. Občianske združenie Proti prúdu tiež zaznamenáva stúpajúci počet klientov. V priebehu troch mesiacov stúpa počet klientov zhruba o dvesto.
- ⁸ KILIÁNOVÁ, G.: „Žobráci ako spoločenská skupina a jej vzťahy k lokálnemu spoločenstvu.“ In: *Slovenský národopis*, 38/1990, s.237-245.
- ⁹ Konkrétne čísla jednotlivých inštitúcií: CHSC BKS uvádza, že v roku 2001 bolo z 878 registrovaných 709 mužov a 169 žien (to je len 19,25%). V roku 2002 to bolo 283 žien z 1535 registrovaných (18,44%). Združenie Proti prúdu uvádza, že zo 718 registrovaných (marec 2003) je 81 žien (11,28%). Organizácie poskytujúce stravu (napr. Sestričky Matky Terezy alebo vysunuté pracovisko Milosrdných bratov pri dome RESOTY v Podunajských Biskupiciach) uvádzajú, že stravovať sa chodí približne 3/4 mužov a 1/4 žien.
- ¹⁰ Už V. Frolec na základe terénneho výskumu hovorí o tom, že ženy sú vzhľadom na svoje roly (najmä rola matky) oveľa viac viazané na rodinu a domov ako muži. Porovnaj FROLEC, V.: K metodickým otázkam etnografického terénneho výskumu súčasné vesnice. In: *Slovenský národopis*, 2/1979, s. 315-329.
- ¹¹ Sociálny pracovník Proti prúdu tvrdí, že až 50 % predajcov prišlo o svoj domov počas výkonu trestu.
- ¹² Podľa štatistiky CHSC BKCH roku 2001 navštívilo CHSC 535 klientov z celkového počtu evidovaných klientov 878. Z týchto 535 klientov bolo 90 mladistvých vo veku 18 až 26 rokov (16,8%) a 403 vo veku 26 až 55 rokov u žien a 26 až 60 rokov u mužov (75%). Inštitúcie v Bratislave (Proti prúdu, RESOTY, Sestričky Matky Terezy v Petržalke) uvádzajú, že najväčší počet bezdomovcov tvoria ľudia vo veku 30 až 50 rokov.
- ¹³ Podľa štatistiky CHSC BKCH z celkového počtu 878 evidovaných klientov v roku 2001 nemalo trvalé bydlisko len 16 klientov (1,8%).
- ¹⁴ Podľa evidencie CHSC BKCH malo v roku 2001 trvalé bydlisko mimo Bratislavy 452 klientov (51,5%) a v roku 2002 929 klientov (60,5%). O. z. Proti prúdu uvádza, že v marci 2003 bolo z evidovaných 718 predajcov 247 mimobratislavských (34,4%). Štatistika Proti prúdu ukazuje, že najviac mimobra-

tislavských predajcov pochádza z oblasti Dunajskej Stredy a Komárna – 55 predajcov (22,3%) a potom z východu (Košice – 35 predajcov, Prešov – 21 predajcov). Iné inštitúcie si evidenciu o trvalom pobyte bezdomovcov nevedú, ale z vlastného výskumu viem, že číslo mimobratislavských bezdomovcov sa pohybuje mierne nad polovicou.

- ¹⁵ Ku squattingu bližšie pozri RITOMSKÝ, M.: Squatting nie je zločin. In: *Nota bene* č. 6, s. 14-15.
- ¹⁶ Aby som získala čo naj dôveryhodnejšie informácie, použila som netradičný spôsob výskumu. Prezliekla som sa za žobráčku a žobrala priamo v uliciach starého mesta. Ako čas výskumu som zvolila nedeľňajšie doobedie. Pri aktívnom prístupe – priame oslovovanie ľudí, som za dve hodiny vyžobrala 110 korún.
- ¹⁷ Dobrovoľné, voľné, neformálne zoskupenie ľudí, ktorí sa snažia poukazovať na problémy dnešnej spoločnosti – vojny, zbrojenie, chudoba, zabíjanie zvierat, ekologické problémy atď. aj takým spôsobom, že rozdávali jedlo hladným na ulici zadarmo. Tieto akcie bývajú však sporadické, majú demonštratívny charakter. Hlavným účelom v tomto prípade nie je nakrmiť bezdomovcov, ale poukázať na globálne problémy dnešnej konzumnej spoločnosti. Zdroj – www.jedlo.sk.
- ¹⁸ Určité kroky zo strany štátnej správy, ktorá má najväčšie možnosti riešiť sociálne problémy spoločnosti, sa už urobili – v decembri 2003 a januári 2004 boli otvorené v Bratislave dve nové nocľahárne. Požiadavky solidarity so sociálne slabšími skupinami intenzívne presadzuje aj Európska únia. V Joint Inclusion Memorandum (pozri www.employment.gov.sk), ktoré Slovenská republika spolu s ďalšími prístupujúcimi krajinami podpísala 18. decembra 2003 v Bruseli, sa boj s chudobou a sociálnym vylúčením stal pre nás, podobne ako pre ostatné členské krajiny Európskej únie, trvalým záväzkom.

HOMELESS PEOPLE IN BRATISLAVA (EMPIRIC PROBE)

Summary

Concept of homelessness is closely intertwined with concept of poverty. People, who miss home, miss the place and institution where numerous needs are easily satisfied. Homeless people could satisfy very ordinary needs like health diet, clothing, bodily cleanness and tidiness but with exceptional effort. Therefore, concepts of poverty and homelessness are inclusive, not synonymous. To be poor does not necessarily mean to be without home. However, to be homeless implies being poor.

The paper is based on the intensive fieldwork in Bratislava streets and homeless asylums done by the author in the years 1999 – 2003. The fieldwork consists of repeated visits of places where homeless people use to stay (squatted houses, deserted garden cabanas, sewerages, cellars) and of observations of their way of living. Later, in the years 2002 – 2003 the author continued her research as the part of her voluntary work for the four Christian and civic organizations caring for homeless people in Bratislava. Besides numerous shorter interviews with clients and staff of charitable organizations, in 2003, she extended her research to in depth qualitative interviewing. She did 10 in-depth interviews with homeless and 8 interviews with social workers directly working with homeless people. The basic findings of the research could be sum as following. Accurate numbers of homeless people in Bratislava are unknown; estimations come near to several thousands. There is no organization authorized to keep the figures of homeless people. Homeless people in Bratislava are ill-assorted people who resist general categorization. Their diversity could be partly described with category of age, gender and place of stay. Some characteristics are typical only for parts of homeless people, for instance types of shelters and surviving strategies could be use as grouping criteria. However, such categories are mutually penetrating and one homeless person could belong to more categories.

Homeless people in Bratislava could be sorted out according types of shelter to three groups: living on street, living in own shelters like desolate houses, self-made shanties, sewerages; and people living in lodging houses and hostels provided by voluntary and charitable organizations. This categorization is not fix, because homeless people usually use one type of shelter only for restricted period. The findings of the survey among the sellers of street journal *Nota Bene* done in February 2002 suggested that 29% lived in hostels, 12,9% in lodgings, 6,5% by acquaintance, 16,1% in desolate house, 25,8% directly in the street and 9,7% on other place.

Street people have various surviving strategies. Majority of them combine their own efforts with using the institutional help to ensure their living. They take temporary jobs, odd work, jobbing, their sell homeless journal street entertaining, begging, scavenging, and thieving. Using the institutional help is not positively the indicator of someone passivity. Many problems cannot by solved individually and without organizational provision – like taking shower, providing for one documents, or medical aid.

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Ročník 52, 2004, číslo 1

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Lubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyvicsán Anna, Dr. hab., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 52, 2004, Number 1

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 52, 2004, No 1

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 52, 2004, Nr. 1

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS
